

Розділ 1.

Феномен Валерія Богданова – багатовекторність самореалізації творчої особистості

УДК 78.072.2 : 780.64 (477.54) (092)

DOI 10.34064/khnum1-54.01

Овчар О. П.

ORCID 0000-0003-1274-2362

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
61003, Майдан Конституції, 11/13, м. Харків, Україна

В. О. Богданов – видатний дослідник історії духового мистецтва в Україні: життєвий і творчий шлях

АНОТАЦІЯ ■ **Овчар О. П. В. О. Богданов – видатний дослідник історії духового мистецтва в Україні: життєвий і творчий шлях.** ■ Стаття присвячена діяльності видатного музиканта – виконавця, диригента, педагога, дослідника історії духового мистецтва України – Валерія Богданова. За всіма окресленими та охарактеризованими напрямками діяльності музиканта його досягнення обумовлені, по-перше, особливостями різних періодів життєвого і творчого шляху, історичними обставинами та певним мистецьким досвідом, по-друге, особистісними якостями митця. Науково-педагогічна діяльність Валерія Богданова є однією з вершин його багатогранної активності та втіленням справжнього покликання, що поєднало у собі талант і досвід музиканта-практика, виконавця і диригента з педагогічною, науковою і просвітницькою роботою у тій мірі, яка дозволяє говорити про особливий статус універсального музиканта – діяча музичного мистецтва. ■ **Ключові слова:**

Валерій Богданов; духове мистецтво України; історія духового мистецтва; духові інструменти; оркестр духових інструментів.

АННОТАЦІЯ ■ Овчар А. П. В. А. Богданов – выдающийся исследователь истории духового искусства в Украине: жизненный и творческий путь. ■ Статья посвящена деятельности выдающегося музыканта – исполнителя, дирижера, педагога, исследователя истории духового искусства Украины Валерия Богданова. По всем очерченным и охарактеризованным направлениям деятельности музыканта его достижения обусловлены, во-первых, особенностями различных периодов жизненного и творческого пути, историческими обстоятельствами и определенным художественным опытом, во-вторых, личностными качествами художника. Научно-педагогическая деятельность Валерия Богданова является одной из вершин его многогранной активности и воплощением истинного призвания, что объединило в себе талант и опыт музыканта-практика, исполнителя и дирижера, с педагогической, научной и просветительской работой в той мере, которая позволяет говорить об особом статусе универсального музыканта – деятеля музыкального искусства. ■ **Ключевые слова:** *Валерий Богданов; духовое искусство Украины; история духового искусства; духовые инструменты; оркестр духовых инструментов.*

ABSTRAKT ■ Ovchar O. P. V. O. Bohdanov – an outstanding researcher of the history of wind art in Ukraine: his life and creative career.

■ **Background.** The question of a comprehensive assessment of certain musicians' work has both artistic and aesthetic, sociocultural, and ethical projections associated with the evaluation of the creativity and activity of the musician both during their lifetime and after their passing. This issue also continues to be acutely relevant in the area of studying and shaping the scope of cultural knowledge about traditions and innovations in all spheres of musical art, about the role of an individual in the historical and cultural process both in the national and in the civilizational, globalizational aspects. Another important aspect is the study of one's own cultural traditions and achievements (at the national, regional and other levels.), which makes it possible to reveal something universal and particular in all areas of musical practice (composition, performance, teaching, etc.) and give them an objective assessment. In this connection, musicians – our contemporaries,

whose achievements are diverse and very significant in the musical field and whose versatile contribution to the development of musical art cannot be overestimated, – need special public and scientific attention. One of such outstanding figures of modern Ukraine is Valerii Bohdanov (13/07/1939–10/10/2017), a trumpet performer, conductor, teacher, musicologist, who devoted his whole life to music art in its various manifestations, achieved the highest results in all spheres of activity and went down in the history of Ukrainian musical art as one of the rare examples of a universal musician. His performance, conducting, pedagogical, and research activities in the field of wind instruments performance are so significant that they require a complex study, which as yet does not exist, and this paper seems to be one of the first steps on this path.

Objectives. The purpose of this paper is to evaluate the life and career of the outstanding musician Valerii Bohdanov from the viewpoint of his contribution to the study of the history of wind performance in Ukraine.

Methods. This paper employs a complex of several research methods related to the statement of the theme and its specificity: historical method, which allowed considering facts from life and work of V. Bohdanov in relation to the peculiarities of historical conditions of the time; historical and cultural method, thanks to which one can take into account the general context of music art, in particular, events and phenomena of musical practice within certain conditions of national culture, traditions and possibilities, specified amongst others at the ideological level; biographical method of research, due to which different periods of the musician's creativity, directions of his activity, as well as their prerequisites, development paths and results are described; comparative method, associated with the comparative characteristics of stages and tendencies of Valerii Bohdanov's work in different periods of his life; phenomenological method, featuring characteristics of unique interaction of various facets of the universal musician – the artist of music art.

Results. The versatile activity of V. Bohdanov, a prominent musician, performer, conductor, teacher, researcher of the history of wind art in Ukraine, is distinguished by a special degree of interrelation of these spheres, which indicates the special quality of the universalism of Valerii Oleksandrovyich's personality as a phenomenon. According to the outlined and characterized areas of the musician's activity all his achievements are determined, firstly, by the peculiarities of different periods of his life and career, historical circumstances and certain artistic experience, and secondly, by his personal qualities. The research

and pedagogical activity of V. Bohdanov is one of the peaks of his multifaceted activity and the embodiment of the true mission, which combined the talent and experience of the practising musician, performer and conductor with pedagogical, scientific and educational work to the extent that allows speaking about a special status of a universal musician – a worker of musical art. An individual feature of V. Bohdanov's universalism is that, being a practising musician, performer and conductor, he achieved the highest results in the scientific field, made an invaluable contribution to the study of the history of wind performance in Ukraine.

Conclusions. The research findings indicate that Valerii Bohdanov's activity is distinguished by the diversity and special status of universalism; its various facets are not just interconnected, they are interdependent and, thanks to a complex of personality characteristics, have become the basis for the outstanding result that was achieved by the musician. At the same time, the scientific side of Valerii Bohdanov's work, dedicated to the history of wind instrument performance in Ukraine, has become a kind of pinnacle of his creative and life journey. Based on the aforesaid, we believe that the results of the presented research can be used in further scientific research related to such issues as: the study of Valerii Bohdanov's research, performance, conducting, and pedagogical activities, as well as the work of other musicians, representatives of the wind music art of Ukraine; the characteristic of wind instruments performance schools; the search for answers to the questions faced by modern wind instruments performance, in particular, in the context of tradition and innovation, organology, genre-stylistics, repertoire, etc.

■ **Key words:** *Valerii Bohdanov; wind art of Ukraine; history of wind art; wind instruments; wind instruments orchestra.*

Постановка проблеми. Одним із «вічних» питань, пов'язаних з розвитком культури та мистецтва, залишається питання оцінки того доробку, який залишають нам митці минулого. Це стосується й музичного мистецтва з його специфікою, де, насамперед, варто відзначити особливу форму побутування його головного артефакту – музичного твору, що потребує виконавця як «посередника» між автором (композитором) та слухачем. Як і в інших галузях знань, часовий розвиток музичного мистецтва потребує певної оцінки здобутків попередників у всіх його сферах – композиторській, виконавській, науковій, педагогічній. Збір цієї інформації, її дослідницька обробка, узагальнення,

різноманітна систематизація, усвідомлення взаємодії традицій та новаторства, дають можливість розуміння дії тих процесів і закономірностей, які обумовлюють як минуле мистецтва, так і його сьогодення та майбутнє.

Питання всебічної оцінки діяльності конкретних музикантів має і художньо-естетичну, і соціокультурну, і етичну проєкції, пов'язані з оцінкою творчості та діяльності музиканта як при його житті, так і після його відходу з нього. Дане питання також продовжує залишатися гостро актуальним у площині вивчення й формування багажу знань про традиції та новачі в усіх сферах музичного мистецтва, про роль окремої особистості в історико-культурному процесі як в національному, так і в цивілізаційному, глобалізаційному аспектах; важливим також є аспект вивчення власних культурних традицій та досягнень (на рівні національному, регіональному й т. д.), що дозволяє виявити універсальне та особливе в усіх областях музичної практики (композиторської, виконавської, педагогічної) та дати їм об'єктивну оцінку.

У зв'язку з цим, уваги потребують постаті музикантів – наших сучасників, чий досягнення на музичних теренах є різноманітними й дуже значними, та чий різнобічний внесок у розвиток музичного мистецтва важко переоцінити. Одним із таких видатних діячів сучасної України є Валерій Богданов (13.07.1939–10.10.2017), виконавець на трубі, диригент, педагог, музикознавець, який присвятив все своє життя мистецтву виконавства на духових інструментах у різних його проявах, який досяг у всіх сферах діяльності найвищих результатів та ввійшов до історії українського музичного мистецтва як один з рідкісних прикладів музиканта-універсала. Його виконавська, диригентська, педагогічна, наукова діяльність у сфері виконавства на духових інструментах настільки значуща, що вимагає комплексного дослідження, якого поки що не існує, і дана стаття представляється одним з перших етапів на цьому шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, стаття Валерія Олександровича Богданова ще не дістала в музикознавстві помітного відображення, хоча, безперечно, вона цього достойна, бо заслуги видатного музиканта є незаперечними та очевидними для всього українського музичного співтовариства, для його колег- вико-

навців, для слухачів, для учнів, для музикознавців. Відзначимо невеличку монографію, яку присвятила 70-літтю митця його дружина, Лідія Дмитрівна Богданова [14]. Ця праця містить фактологічний матеріал про життя та творчість музиканта, перелік його наукових праць, нагород, а також цікавий ілюстративний матеріал, основу якого складають фотографії різних років, котрі дають уявлення про особливості діяльності В. Богданова в різні роки життя. Можна згадати довідник А. Черних [15], де є стисла інформація про творчі здобутки В. Богданова на той час, а також невеличку інформаційну колонку в «Енциклопедії сучасної України» (виданої 2004 року в Києві). Власне, на даний момент основним джерелом наукових робіт, що характеризують діяльність Валерія Богданова, є його дослідження з історії духового мистецтва в Україні, які сукупно створюють масштабну, детальну, історично безцінну й вельми цікаву панораму не тільки духового мистецтва України кількох століть, але й картину музичного життя українського суспільства тих часів. Валерієм Олександровичем написано близько 40 монографій [1] та статей [2–12] з історії духового мистецтва України, а також кандидатська та докторська дисертації [13].

Мета й завдання. Метою даної статті є оціночна характеристика життєвого і творчого шляху видатного музиканта Валерія Богданова в аспекті його внеску в дослідження історії духового виконавства в Україні.

Методи дослідження. У представленій статті використано комплекс кількох методів дослідження, пов'язаних з постановкою теми та її специфікою: історичний метод, який дозволив розглянути факти з життя та творчості В. Богданова в їхньому взаємозв'язку з особливостями історичних умов певного часу; історико-культурологічний, завдяки якому можна врахувати загальний контекст музичного мистецтва, зокрема, подій і явищ музичної практики в конкретних умовах, традицій і можливостей, обумовлених в тому числі на ідеологічному рівні; біографічний метод дослідження, завдяки чому проаналізовані різні періоди творчості музиканта, напрямки його діяльності, а також їхнє підґрунтя, шляхи розвитку та творчі результати; компаративний, пов'язаний з порівняльними характеристиками етапів

і тенденцій розвитку різних напрямків діяльності Валерія Богданова в різні періоди життя та творчості; феноменологічний, який містить характеристики унікальної взаємодії різних сторін універсального музиканта – діяча музичного мистецтва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Різнобічна діяльність видатного музиканта – виконавця, диригента, педагога, дослідника історії духового мистецтва України – Валерія Богданова вирізняється особливим рівнем взаємозв'язку цих сфер, що свідчить про феноменальний рівень універсалізму особистості митця. Дійсно, на запитання, ким був насамперед Валерій Олександрович – виконавцем, диригентом, педагогом, науковцем – неможливо дати однозначну відповідь. За всіма окресленими напрямками діяльності музиканта його досягнення обумовлені, по-перше, особливостями різних періодів життєвого та творчого шляху, історичними обставинами й певним художнім досвідом, по-друге, особистісними якостями. Науково-педагогічна діяльність В. Богданова є однією з вершин його багатогранної творчої активності та втіленням справжнього покликання, що об'єднало в собі таланти і досвід музиканта-практика, виконавця й диригента, з педагогічною, науковою та просвітницькою роботою в тій мірі, яка дозволяє говорити про особливий статус універсального музиканта – діяча музичного мистецтва. Індивідуальною особливістю універсалізму В. Богданова є те, що, будучи музикантом-практиком, виконавцем і диригентом, він досяг завдяки взаємодії надбаних протягом життя знань найвищого результату в науковій сфері, зробив неоціненний внесок до вивчення історії духового виконавства в Україні. Недарма відомий музикант, «патріарх» українського духового виконавства, доктор мистецтвознавства, професор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського В. Апатський називав В. О. Богданова «Колумбом» історії духового виконавства України.

Власний музикантський досвід Валерія Олександровича, а також його таланти і наполегливість стали запорукою професійної майстерності та майбутніх здобутків у різних напрямках його діяльності. Захоплений звучанням духового оркестру, Валерій Богданов почав навчатися гри на трубі і вже з дитинства проявив не тільки музичні

здібності, але й старанність, активність, вимогливість, які допомогли йому досягти вершин майстерності. Працелюбність В. Богданова завжди була надзвичайною. Навчаючись у музичному училищі Дніпропетровська (клас П. М. Іванова), а також граючи у військовому оркестрі зенітно-артилерійського військового училища, В. Богданов отримав ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку, яка й дозволила йому 1958 року вступити до московського Інституту військових диригентів (пізніше – Військово-диригентський факультет при Московській державній консерваторії імені П. І. Чайковського). Тридцятирічна військово-диригентська практика Валерія Олександровича обумовила той досвід і той дослідницький шлях, з яким ми вже знайомі.

Багаторічна власна концертно-виконавська діяльність багато в чому сприяла успішному рішенням на практиці всіх питань, що пов'язані як з організацією сольної підготовки музикантів – виконавців на духових інструментах, так і з оркестровим виконавством взагалі. Майстерність трактування та виконання службово-стройового репертуару, надзвичайно тонка інтерпретація концертних творів, висока культура звучання оркестрів, якими керував В. Богданов, – прикметна риса Валерія Олександровича як диригента.

Подальший життєвий і творчий шлях В. Богданова, як людини військової, був пов'язаний з різними місцями служби. У своїй монографії [14] Лідія Богданова, пропонує періодизацію життя та творчості В. Богданова, котра позначена назвами міст, де музиканту довелося служити та працювати: «московський» період (навчання та перші роки самостійності у професії); «дрезденський» період (найнасиченіший різноманітною концертною діяльністю); «київський» період (визначений особистісними й творчими контактами з І. С. Ладановським, Г. О. Кузнецовим та С. Л. Глушковським); «одеський період» (на посаді начальника військово-оркестрової служби Одеського військового округу, де про організовані В. Богдановим концерти із захопленням відгукувалась преса, вони були помітною подією мистецького життя міста, їхні програми склалися з найкращих зразків світового музичного мистецтва); «вінсдорфський» період (В. Богданов виявив неабиякі професійно-організаторські здібності, започаткувавши нову сис-

тему конкурсів військових оркестрів, що спонукало їх до підвищення виконавської майстерності та набуло важливого позитивного ефекту у царині міждержавного співробітництва). Як визнання заслуг музиканта, 1981 року йому було присвоєно почесне звання «Заслужений артист РРФСР».

«Новосибірський» період відзначився новими умовами праці та, власне, початком зацікавленості В. Богданова історією духового мистецтва, зокрема, України, своєї Батьківщини. Величезний практичний досвід, а також відмінні умови праці в різних творчих осередках створили необхідний досвід, на ґрунті якого щедро проросли «зернятка» наукової роботи, а поштовх цьому дала доктор мистецтвознавства, професор Новосибірської консерваторії Т. О. Роменська, яка рекомендувала В. Богданову ряд наукових праць, котрі допомогли б йому почати шлях музикознавця, та всіляко йому в цьому допомагала. Валерій Олександрович потім казав, що саме Т. О. Роменська «зробила з мене дослідника». У 1986 році В. Богданов стає пошукачем у Київській консерваторії (клас Є. Р. Носирєва). Успішний захист 1991 року кандидатської дисертації В. О. Богданова «Трактовка духових інструментів у симфоніях українських композиторів дожовтневого періоду» стала початком серйозної наукової роботи музиканта.

1992 року починається останній, «харківський» період життя і творчості Валерія Олександровича: він працює в Харківському державному інституті мистецтв імені І. П. Котляревського (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського). Діяльність В. Богданова в цей період є надзвичайно різноманітною та інтенсивною – і педагогічна, і наукова, і композиторська. Так, 2004 року В. О. Богданов стає членом Національної Спілки композиторів України (сектор музикознавства). Серед музичних творів для духового оркестру В. О. Богданова – Сюїта, Фантазія на теми пісень про Київ, Чорноморська фантазія, численні марші та перекладення для духового оркестру. У 2000 році виходить у світ монографія В. О. Богданова «Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку ХХ століття)» [1], а 2008 року музикант успішно захищає докторську дисерта-

цію «Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХ століття)».

Поява цих праць, а також багатьох статей відкрило новий шлях у розвитку музикознавчої думки про духове мистецтво України. Саме В. Богданову належить перший досвід розробки системного викладення історичного розвитку вітчизняної історії духового музичного мистецтва. Тут треба згадати і програму курсу історії виконавського мистецтва на духових інструментах, складену для кафедри оркестрових духових інструментів та оперно-симфонічного диригування ХНУМ імені І. П. Котляревського 2007 року, в якій узагальнено великий та мало досліджений раніше матеріал з історії вітчизняного духового виконавства.

Відзначимо кілька важливих моментів, які можуть дати уявлення щодо досягнення В. Богдановим вершин майстерності музиканта в різних сферах та обумовлюють універсалізм його діяльності. До початку диригентської практики Валерій Олександрович отримав великий досвід виконавця, соліста-трубача військових оркестрів. Це, також, звісно, мало вплив на формування та розвиток його диригентської майстерності. Музикант осягнув природу духового оркестру в усіх тонкощах, виконав величезну частину відповідного репертуару, пізнав особливості трактування різних музичних жанрів, які складають основу згаданого репертуару.

Працюючи з оркестром як диригент, Валерій Олександрович завжди будував «репертуарну політику», спираючись на музичні твори тільки найвищого художнього гатунку. Ця принципова позиція завжди потребувала дуже великої, системної, продуманої роботи з оркестром, як стосовно концертного, так і службово-стройового репертуару. Ще одним важливим елементом наукових розвідок В. Богданова, окрім дослідження історії духового мистецтва України, є також окреслення лакун у цьому спектрі, які мають отримати своїх дослідників у майбутньому; проте ті основи, які заклав своїми науковими працями Валерій Олександрович, важко переоцінити.

Важливо відзначити, що в наукових працях Валерія Олександровича, особливо в масштабних (кандидатська та докторська дисертації, монографії), не тільки використані надзвичайно цінні архівні

матеріали, але й зроблено їхнє узагальнення, систематизація, осмислення та оцінка, що стало підґрунтям для висновків щодо тих процесів та закономірностей, котрі обумовили особливості розвитку духового виконавства в Україні. Завдяки цьому автор створив також періодизацію розвитку духового мистецтва в Україні, де кожен з періодів отримав характеристику як у системі, в контексті всього історично-мистецького процесу, так би мовити, «зовнішню», так і «внутрішню», де розглядаються різні явища, факти, події в їхній взаємообумовленості. Такий багаторівневий підхід, енциклопедично-панорамний та, водночас, не просто фактологічний, а інтелектуально-системний, підкріплений знаннями та навичками виконавця-практика з унікальним життєвим і творчим досвідом, помножений на особистісні якості музиканта – працелюбність, допитливість, не старіюча спрага знань та процесу їх отримання, прагнення до просвітництва в найширшому розумінні, багатогранний талант музиканта – виконавський, диригентський, педагогічний, науковий, а також любов до професії та відданість їй, що відповідає кращим прикладам, відомим нам з історії як музичного мистецтва, так і культури взагалі. Все це й зумовило той надзвичайно високий результат життя і творчості В. О. Богданова, де вершиною стали його наукові праці з історії духового виконавства в Україні. Саме вони увібрали в себе весь унікальний творчий досвід, котрий отримував музикант протягом десятиліть, і стали основою того феномену універсальності, який є яскравою характеристикою постаті Валерія Олександровича Богданова.

Висновки й перспективи дослідження. Всебічна оцінка діяльності музикантів – наших сучасників та попередників – допомагає нинішнім митцям, спираючись на досвід минулих поколінь, досягати нових вершин у творчості, відповідаючи таким чином на запит свого часу та навіть випереджаючи його, формуючи «порядок денний» сучасної культури – як індивідуалізованої (авторської, національної), так і глобалізованої, що відображає особливу сутність сьогоднішньої природи комунікації в світі, одним з неодмінних «інструментів» якої є музичне мистецтво.

Отримані в процесі даного дослідження результати свідчать про те, що діяльність видатного українського музиканта, представника

виконавства на духових інструментах Валерія Богданова відрізняється різноманітністю та особливим статусом універсалізму; її різні сторони не просто взаємопов'язані, вони взаємообумовлені й, завдяки комплексу характеристик особистості Валерія Олександровича, стали основою того високого професійного результату, який був досягнутий митцем. При цьому, наукова сторона діяльності музиканта, присвячена історії виконавства на духових інструментах в Україні, стала своєрідною вершиною його творчого й життєвого шляху.

У рамках формату наукової статті можна лише зафіксувати та окреслити основні напрями дослідження, які годилося б присвятити як В. Богданову, так і іншим музикантам, чия діяльність є достойною особливої уваги наукової спільноти та може стати об'єктом не тільки чисельних наукових розвідок локального характеру, але й масштабної комплексної праці. Життя і творчість різнобічно обдарованого музиканта, який повністю присвятив себе виконавству на духових інструментах та його історії, має отримати високу оцінку, зафіксовану зусиллями науковців в історії музичного мистецтва. У зв'язку з вищезазначеним, ми вважаємо, що результати представленого дослідження можуть бути використані в подальших наукових працях, пов'язаних, наприклад, з наступною науковою проблематикою: з вивченням наукової, виконавської, диригентської, педагогічної діяльності Валерія Богданова, а також інших музикантів – представників духового музичного мистецтва України; з характеристикою шкіл виконавства на духових інструментах; з пошуком відповідей на питання, які стоять перед сучасним виконавством на духових інструментах, зокрема, в аспектах традиції й новаторства, органологічному, жанрово-стильовому, репертуарному та інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. О. Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку ХХ століття) : монографія. Харк. держ. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2007. 2-ге вид., випр. і доповн. 349 с.
2. Богданов В. О. Деякі загальні міркування про роботу класів духових інструментів у музичних училищах при відділеннях ІРМТ Києва, Харкова

- та Одеси (1870–1917 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 8. С. 9–17.
3. Богданов В. О. Київський магістратський оркестр // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 4. С. 21–37.
 4. Богданов В. О. Класи духових інструментів у музичному училищі при Київському відділенні ІРМТ (1870–1913 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 7. С. 26–34.
 5. Богданов В. О. Класи духових інструментів у музичному училищі при Харківському відділенні ІРМТ (1886–1917 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 9. С. 11–21.
 6. Богданов В. О. Кріпосні капели і оркестри в Україні // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 11. С. 17–25.
 7. Богданов В. О. Музикантські цехи в Україні на прикладі Львівського і Київського музикантських цехів (друга половина XVI–XIX ст.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 10. С. 3–13.
 8. Богданов В. О. Навчання і виконавство на духових інструментах в Братствах, Глухівській музичній школі і Харківському колегіумі в період розвитку музичної грамотності і освіти в Україні в першій половині XV–XVIII століттях // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 12. С. 3–13.
 9. Богданов В. О. Організація, інструментарій та склади полкової музики лівобережного козацтва в Україні (друга половина XVII – 80-ті рр. XVIII ст.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 7. С. 55–69.
 10. Богданов В. О. Рогові оркестри в Україні // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 1. С. 30–43.
 11. Богданов В. О. Службова діяльність та репертуар полкової музики лівобережного козацтва в Україні (друга половина XVII – 80-ті роки XVIII століття) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 8. С. 20–28.
 12. Богданов В. О. Трагування духових інструментів в «Українській симфонії» Е. Ванжури кінця XVIII ст. // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 5. С. 12–28.
 13. Богданов В. О. Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку XX століття) : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства

знавства: 17.00.03 – Музичне мистецтво. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2008. 32 с.

14. Богданова Л. А. Валерий Богданов. К 70-летию музыканта : монография. Харьков, 2009. 88 с.
15. Черных А. Советское духовое инструментальное искусство : справочник. Москва : Советский композитор, 1989. 318 с.

REFERENCES

1. Bohdanov, V. (2007) *Istoriia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XX stolittia)* [History of the Spiritual Musical Art of Ukraine (from ancient times to the beginning of the twentieth century)] : monohrafiia. Kharkivskiy derzhavnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho [Kharkiv State Kotlyarevsky University of Arts]. Kharkiv, 349 p. [in Ukrainian].
2. Bohdanov, V. (2006) *Deiaki zahalni mirkuvannia pro robotu klasiv dukhovykh instrumentiv u muzychnykh uchylshchakh pry viddilenniakh IRMT Kyieva, Kharkova ta Odesy (1870–1917 rr.)* [Some general considerations about the work of the classes of wind instruments at musical colleges at the branches of the IISM of Kyiv, Kharkiv and Odessa (1870–1917)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, (8), pp. 9–17 [in Ukrainian].
3. Bohdanov, V. (2005) *Kyivskiy mahistratskyi orkestr* [Kyiv magistrates' orchestra]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, (4). pp. 21–37 [in Ukrainian].
4. Bohdanov, V. (2006) *Klasy dukhovykh instrumentiv u muzychnomu uchylshchi pry Kyivskomu viddilenni IRMT (1870–1913 rr.)* [Classes of wind instruments at a music school at the Kyiv branch of the IISC (1870–1913 biennium)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, (7). pp. 26–34 [in Ukrainian].
5. Bohdanov, V. (2006) *Klasy dukhovykh instrumentiv u muzychnomu uchylshchi pry Kharkivskomu viddilenni IRMT (1886–1917 rr.)* [Classes of wind instruments at a music school at the Kharkiv branch of the IISC (1886–1917)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, (9). pp. 11–21 [in Ukrainian].

6. Bohdanov, V. (2006) *Kriposni kapely i orkestry v Ukraini* [Fortified Chapels and Orchestras in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (11). pp. 17–25 [in Ukrainian].
7. Bohdanov, V. (2006) *Muzykantski tsekhy v Ukraini na prykladi Lvivskoho i Kyivskoho muzykantskykh tsekhiv (druha polovyna XVI–XIX st.)* [Musical workshops in Ukraine on the example of the Lviv and Kyiv musicians' shops (second half of the XVI–XIX centuries)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (10). pp. 3–13 [in Ukrainian].
8. Bohdanov, V. (2006) *Navchannia i vykonavstvo na dukhovykh instrumentakh v Bratstvakh, Hlukhivskii muzychnii shkoli i Kharkivskomu kolehiumi v period rozvytku muzychnoi hramotnosti i osvity v Ukraini v pershii polovyni XV–XVIII stolittiakh* [Training and performance on wind instruments in the Brotherhoods, the Hlukhiv Music School and the Kharkiv Collegium during the period of the development of musical literacy and education in Ukraine in the first half of the XV–XVIII centuries]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (12). pp. 3–13 [in Ukrainian].
9. Bohdanov, V. (2005) *Orhanizatsiia, instrumentarii ta sklady polkovoï muzyky livoberezhnoho kozatstva v Ukraini (druha polovyna XVII – 80-ti rr. XVIII st.)* [Organization, tools and warehouses of the regimental music of the left-bank Cossacks in Ukraine (second half of the XVII and eighteenth centuries of the XVIII century)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (7). pp. 55–69 [in Ukrainian].
10. Bohdanov, V. (2005) *Rohovi orkestry v Ukraini* [Horn orchestras in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (1). pp. 30–43 [in Ukrainian].
11. Bohdanov, V. (2005) *Sluzhbova diialnist ta repertuar polkovoï muzyky livoberezhnoho kozatstva v Ukraini (druha polovyna XVII – 80-ti roky XVIII stolittia)* [Service activity and repertoire of regimental music of the left-bank Cossacks in Ukraine (second half of the XVII – 80's of the XVIII century)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], (8). pp. 20–28 [in Ukrainian].

12. Bohdanov, V. (2005) *Traktuvannia dukhovykh instrumentiv v «Ukrainskii symfonii» E. Vanzhury kintsia XVIII st.* [Interpretation of wind instruments in the «Ukrainian Symphony» E. Vanhuri of the end of the XVIII century]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, (5). pp. 12–28 [in Ukrainian].
13. Bohdanov, V. (2008) *Shliakhy rozvytku dukhovoho muzychnoho mystetstva v Ukraini (vid vytokiv do pochatku KhKh stolittia)* [Ways of development of wind musical art in Ukraine (from the origins to the beginning of the twentieth century)] : avtoref. dys ... d-ra mystetstvoznavstva: 17.00.03 – Muzychne mystetstvo. Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho [National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky]. Kyiv, 32 p. [in Ukrainian].
14. Bohdanova, L. (2009) *Valeriy Bohdanov. K 70-letiyu muzykanta* [Valeriy Bohdanov. To the 70th anniversary of the musician].: monografiya. Kharkiv, 88 p. [in Russian].
15. Chernykh, A. *Sovetskoe dukhovoie instrumentalnoe iskusstvo* [Soviet wind instrumental art] : spravochnik. Moskva : Sovetskii kompozitor [Soviet composer], 1989. 318 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 05.07.2019 р.